

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ

УДК 159.9

doi: 10.20998/2227-6890.2017.52.10

Н. В. ПІДБУЦЬКА

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ, КРИТЕРІЇ ЇЇ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена аналізу поняття толерантності, його філософському, педагогічному та психологічному аспектів. Розглядається сутність та критерії толерантної поведінки особистості. Визначено, що суб'єктами толерантності є не тільки окремі особистості, але й великі та малі соціальні групи, інститути держави. Також акцентується увага на необхідності формування толерантності у студентів, за допомогою якої стабілізуються міжособистісні відносини та розв'язуються конфліктні ситуації між людьми.

Ключові слова: толерантність, терпіння, особистість, студент.

Статья посвящена анализу понятия толерантности, его философскому, педагогическому и психологическому аспектам. Рассматривается сущность и критерии толерантного поведения личности. Определено, что субъектами толерантности является не только отдельные личности, но и большие и малые социальные группы, институты государства. Также акцентируется внимание на необходимости формирования толерантности у студентов, с помощью которой стабилизируются межличностные отношения и решаются конфликтные ситуации между людьми.

Ключевые слова: толерантность, терпение, личность, студент.

The article is devoted to the analysis of the concept of tolerance, its philosophical, pedagogical and psychological aspects. The essence and criteria of tolerant behavior of the person are considered. It is determined that the subjects of tolerance are not only individuals, but also large and small social groups, institutions of the state. Attention is also focused on the need for the formation of tolerance among students, through which interpersonal relations are stabilized and conflict situations between people are resolved. A tolerant personality must have such personal traits as humanity, reflection, freedom, responsibility, security, flexibility, self-confidence, endurance, variability, perception, empathy and sense of humor. Tolerance is the moral quality of the individual. It acts as an active form of interaction, connected with the search for what unites, not divides people.

Keywords: tolerance, patience, personality, student.

Вступ. Сучасний етап життя нашої країни пов'язаний з вирішенням багатьох важливих, у тому числі кардинально значимих, проблем, серед яких проблеми виховання майбутніх спеціалістів відносяться до найбільш гострих. Тут, безумовно, особливе місце, повинно бути відведено формуванню системи відносин студентів до суспільства і у суспільстві. А сучасне суспільство характеризується переходом від тоталітарної політичної системи до демократичної, який обумовлює виникнення у громадян відчуття невпевненості у завтрашньому дні, психологічною нестійкістю. Цього можна запобігти шляхом позитивного духовного наповнення людини, створення їй умов сприйняття абсолютних цінностей, серед яких толерантність посідає одне з поважних місць. Толерантність, як одна з норм поведінки людини, має вирішальне значення для підтримання миру та злагоди у суспільстві, прискореного соціально-економічного розвитку нашої держави. В цьому плані проблема формування толерантності здобуває особливий сенс.

Аналізуючи стан досліджень і публікацій, особливо за останні три десятиріччя, у назві яких фігурувало би слово «толерантність», можна зробити поспішний висновок про те, що ця проблема в решті-решт отримала заслужену увагу та всебічний аналіз її відбувся.

Однак хоча перше припущення і відповідає дійсності, аналізу проблема майже не отримала. Для більшості авторів, чії думки часом розходяться, характерний загальний підхід до проблеми толерантності: публіцистичний по формі та соціально-політичний за змістом. Хоча можна послатися на думку деяких філософів, психологів, педагогів, громадських діячів, серед яких Г. Маркузе, Ж.П. Сартр, В. Кремін, А.Г. Асмолов, А.П. Садохін, Л.А. Завірюха, Ю.В. Тодорцева, В.О. Тішкова та ін.

Однак поза межами досліджень залишаються невирішеними такі питання проблеми, яким чином та за допомогою яких засобів можна сформувати толерантну особистість в умовах навчання у вищому технічному учбовому закладі.

Мета даної роботи визначити сутність терміну «толерантність» та його критерії.

Загальна частина. Термін «толерантність» походить від латинського дієслова *tolero* – «нести», «тримати», «терпіти». Це слово використовувалося при необхідності «нести», «тримати» у руках яку-небудь річ. А якщо людина щось несла, то ця річ найшвидше була важкою, тож людині приходилося докладати певних зусиль, страждати і терпіти. Однак своє широке поширення термін «толерантність» одержав у його

англійській інтерпретації – *tolerance* – де поряд з терпимістю він означає також «допускати». Порівняльне зіставлення обох значень показує, що за допомогою цього терміна виражається ідея міри, границі, до якої можна терпіти іншу людину або явище, навіть якщо вони незрозумілі, викликають здивування, неприйняття або опір.

Об'єктивно толерантні відносини «вимушено» встановлювалися і тривалий час зберігалися між різними державами, етносами, культурно-історичним утвореннями з найдавніших часів. Однак широке вживання поняття «толерантність» почалося в епоху європейських релігійних воєн, коли стало очевидним, що ні католики, ні протестанти не в силах здобувати перемоги в боротьбі один з одним. Тоді вони змушені були погодитися на компроміс, що допускає можливість їхнього взаємного співіснування. У більш пізні історичні епохи принцип толерантності значно розширив свій зміст і одержав поширення в культурах багатьох народів [4].

Доцільно було би проаналізувати поняття толерантності в залежності від розуміння його в різних культурах.

Відповідно до схеми «Багатогранність розуміння толерантності в різних культурах» (рис. 1) феномен толерантності розкривається в сімох аспектах: медико-біологічному, етичному, політичному, соціологічному, психологічному, філософському і педагогічному. Крім того, кожна національна культура надає толерантності особистий етимологічний відтінок, залишаючи визначення категорії толерантності в межах основних атрибутів особистості: відповідальності, свободи і творчості. Зосередимось на узагальненій характеристиці кожного з аспектів багатогранного феномена.

Як пасивне, так і негативне забарвлення в медико-біологічному аспекті надає толерантності «Толковий

словарь іноязычных слов», який пов'язує цей феномен з абсолютною «втратою здібностей до вироблення антитіл». Буквально це означає витривалість, тобто здатність, без значного збитку для організму, переносити біль та інші несприятливі фактори, а також дію лікарських препаратів.

Концепція толерантності в етичному плані – це норма цивілізованого компромісу між конкуруючими культурами і готовність до прийняття інших логік і поглядів, що зумовлює збереження неоднаковості історичного права на відмінність, несхожість, інаковість. Категорія «толерантність» прирівнюється в етиці до першорядної терпимості, яка виражається у прагненні досягти взаємопорозуміння і згоди різноманітних інтересів і думок без застосування тиску, переважно методами пояснення і переконання. Важливо підкреслити, що сама терпимість впливає з принципового переконання, згідно з яким людина краща за те, що вона говорить і робить. Але якщо первинне значення терпимості доцільно було б віднести до віротерпимості, то в умовах сьогодення вона перетворилася на найголовніший компонент атмосфери плідного співробітництва між людьми.

У політичному аспекті лексема толерантності набуває не лише дієве соціально активне забарвлення, але й розглядається як умова успішної соціалізації, що полягає у здібності жити як у гармонії з самим собою, так і з оточуючим її мікро- й макросередовищем. Так, англійський політолог Джонатан Ролз акцентує, що «людям, які виявляють нетерпимість, не слід жалітися, якщо по відношенню до них продемонстрована нетерпимість». На наш погляд, толерантність важко приєднати до слабкості. У цьому сенсі неможливо не погодитись з відомим соціологом Х. А. Сорокіним, який зазначав, що «толерантність може вимагати більш серйозного внутрішнього зусилля ніж потребують від фізичної дії».

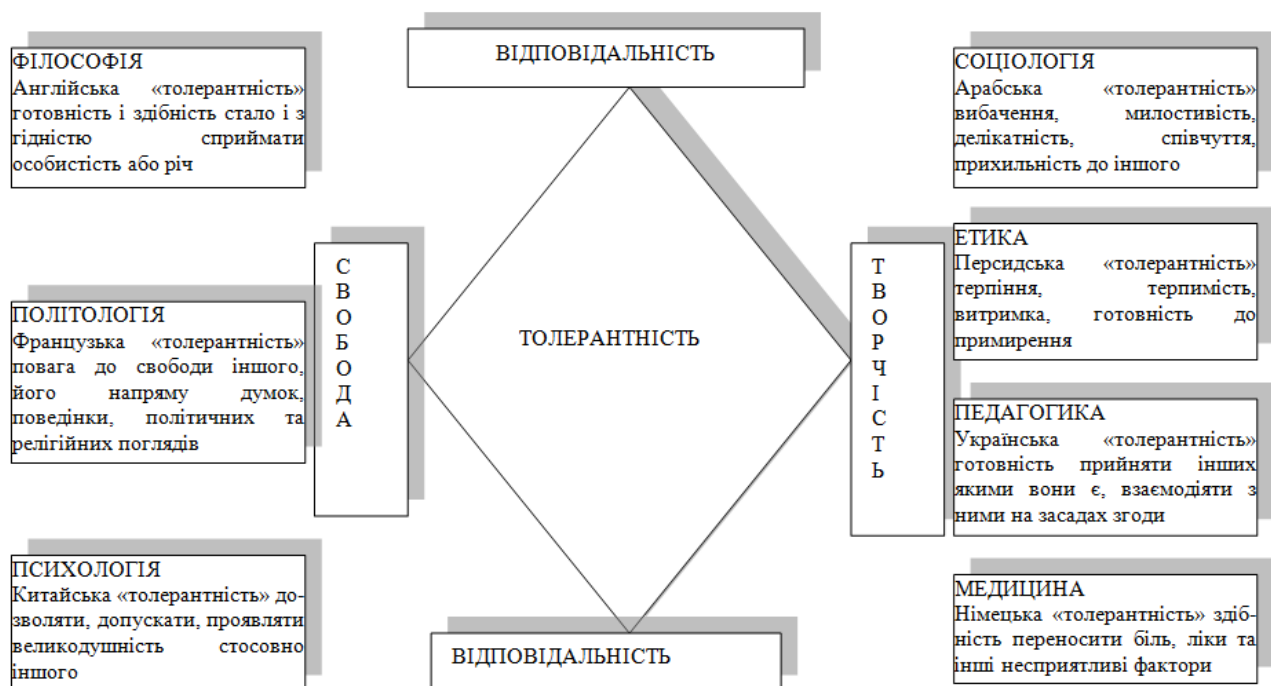

Рисунок 1 – Багатогранність розуміння толерантності в різних культурах

Інтерпретації толерантності в історії культури та суспільства підтверджують факт належності даної цінності також і до предмета соціології. Акцентуємо увагу на тому, що толерантна свідомість майбутніх інженерів повинна сформуватись у процесі оволодіння суб'єктами здатності «передбачати реакції інших людей і пристосовуватися до них». Ось чому, на нашу думку, саме успішна соціалізація започатковує розвиток навичок толерантності.

Розглядаючи поняття «толерантність» з позицій соціології, М. С. Мацковський підкреслює, що суб'єктами толерантності є не тільки окремі особистості, але й великі та малі соціальні групи, інститути держави.

Діалектичність толерантності передбачає наявність і прогнозування протиріччя, вирішення якого залежить від ступеню врахування і прогнозування різноспрямованих перспектив позицій, діючих у цих відносинах учасників. Головне завдання, що полягає «не в тому, щоб конструювати більш удосконалену систему суспільств, а в тому, щоб досліджувати історико-економічний процес... і щоб в економічному стані, створеному цим процесом, знайти засоби для вирішення конфлікту».

Психологічна трактовка даної категорії визначається в «Великому психологічному словнику» неоднозначно, і автори словника впевнені в позитивно-негативному забарвленні феномена:

- як «установка ліберального прийняття моделей поведінки, переконань, цінностей іншого»;
- як «здібність виносити стрес без серйозної шкоди»;
- як «переносимість ліків».

Психолог С. Степанов в унікальній статті «Тезаурус... Да не судими будете» підкреслює, що для людини, яка не звикла до вимушеного пристосування чи адаптації до регулярно завданого їй болю, покарання буде дуже болісним через несформовану толерантність. Страждання погіршать і чисто психологічні фактори: відчуття власної безпорадності, незалежності та приниження. Саме таким чином емоційні фактори чинять вплив навіть на рівні елементарної чутливості.

Було б прикрою помилкою не висвітити категорію «толерантність» у філософському напрямі. Під цією дефініцією розуміється «ознака впевненості в собі й усвідомлення надійності особистих позицій, ознака відкритого для всіх ідейного плину, що не боїться порівняння з іншою точкою зору і не уникає духовної конкуренції».

Філософською канвою проходять у Старому і Новому заповітах проголошені головні принципи християнства, які регламентували специфіку соціальної поведінки людей. Наприклад, «вибачайте і будете вибаченні» або «не робіть іншим того, чого собі не бажаєте» фокусують нашу увагу на принципі «зворотного зв'язку» у процесі побудови міжособистісних стосунків.

І. Кант дійшов висновку щодо толерантності як «загальної людської обов'язку». Дослідження О. А. Довгополової показали, що проблема толерантності розглядалася в західноєвропейській філософській літературі, починаючи з творів щодо віротерпимості Дж. Локка, що спричинило внутрішню потребу

розумових парадигм перехідних епох у виникненні й теоретичному оформленні принципу толерантності.

Щодо розкриття педагогічного контексту феномена толерантності, вважаємо суттєвим відзначити, що в роботах окремих авторів (В. Шалін, І. Д. Бех, В. Ф. Калашин, В. А. Рахматшаєва, Л. А. Завірюха), він розглядається не тільки як характеристика індивідуальної свідомості, але й як особлива особистісна риса, що може бути в більшому або меншому ступені сформована відповідно педагогічною взаємодією.

Відтак, слід відзначити, що «толерантність», будучи особливістю свідомості чи особистісною рисою, не притаманна людині спочатку і може ніколи не з'явитися, якщо вона не буде спеціально вихована, сформована. Природно, що проти визнання чужого перевершення повстає природа людини, оскільки для більшості найвищою оцінкою є стереотип «не гірше, ніж я», а по-справжньому визнати чиєсь перевершення здібна лише людина високої особистісної організації.

Не дивлячись на неоднозначність розуміння феномена «толерантність», залишається однозначною цінність толерантності як якості розвинутої особистості. Ми розуміємо під останнім поняттям таку особистість, якій заради самовдосконалення не потрібне приниження іншого [3].

А. Г. Асмолов наголошує у своїй книзі «На шляху до толерантного середовища», що толерантності необхідно вчитись, переслідуючи у власному розвитку мету розуміння й прийняття себе та інших [1].

Оскільки поняття толерантність носить міждисциплінарний характер, тобто є об'єктом дослідження багатьох наук, необхідно визначити критерії поняття, які дозволять більш чітко уявляти сутність категорії. До критеріїв толерантності особистості ми відносимо як індивідуально-психологічні характеристики, так і поведінкові (рис. 2).

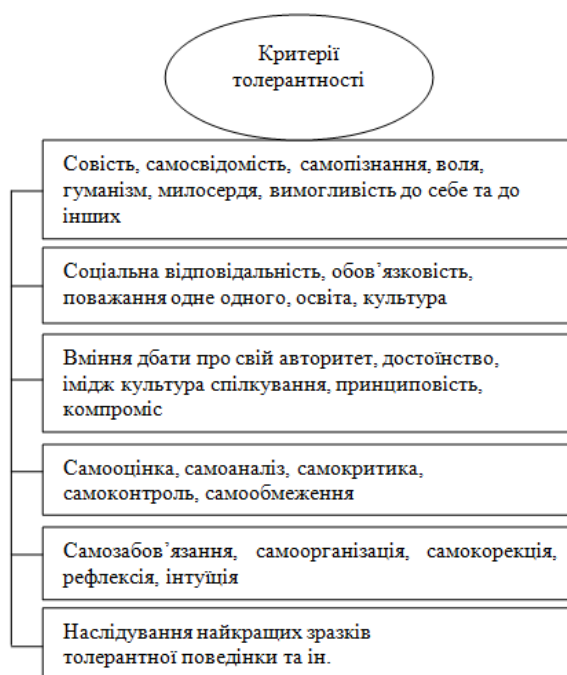

Рисунок 2 – Критерії толерантності

Ці критерії, зрозуміло, відносяться до особистісних рис людини, але необхідно досить чітко уявити, що представляє собою толерантна особистість.

Таким чином, аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що під толерантністю як педагогічною категорією варто розуміти готовність прийняти інших такими, якими вони є, взаємодіяти з ними на засадах згоди через розвиток їхньої особистості, відкритої до сприйняття інших культур, здатної поважати багатогранність людської думки, запобігати конфліктам або розв'язувати їх ненасильницькими засобами.

Толерантна особистість повинна мати такі особистісні риси, як гуманність, рефлексія, свобода, відповідальність, захищеність, гнучкість, впевненість в собі, самовитриманість, варіативність, перцепція, емпатія та відчуття гумору. Вважаємо цю низку рис особистості необхідною, але недостатньою для прояву толерантного відношення до іншого. По-перше, вкажемо на необхідність загальної культури особистості, що є необхідною умовою гуманного, компетентного спілкування. По-друге, Н. О. Асташова вказує на перцепцію, як на уміння аналізувати внутрішній світ людини, хоча перцепція або сприйняття становить собою цілісне відображення оточуючого світу, тобто це така характеристика особистості, без якої людина не змогла би існувати та адаптуватися.

У ході наукового пошуку встановлено, що толерантні відносини між людьми сприяють формуванню здібностей кожного з учасників сприймати іншого (його позицію, думку, ідею і т.п.) як об'єктивно існуючу реальність, не гарячкуючи, не переживаючи почуття приниження, образи або переваги в процесі взаємодії. Саме толерантність, як моральна якість особистості, виступає як активна форма взаємодії, пов'язаної з пошуком того, що об'єднує, а не роз'єднує людей, оскільки при толерантному ставленні людина ставиться до іншого об'єкта саме як до іншого, а не чужого.

Середовище, у якому знаходяться та взаємодіють особистості, що мають розвинену низку якостей, таких як культурність, гуманність, відповідальність, рефлексивність, гнучкість і т.ін., умовно можна назвати толерантним. Поняття «толерантне середовище» розглядається у цьому дослідженні як умова, що сприяє забезпеченню формування основного культурно-освітнього і соціально-етичного мислення взагалі, та конфліктологічної культури, зокрема. Толерантне середовище ґрунтується на «гуманістичних, етичних цінностях і створює умови для розвитку інтерсуб'єктного процесу освіти на фоні актуальних перетворень особистості і сама є умовою гуманістичної освіти, що розвиває і виховує толерантну особистість з адекватною самооцінкою, яка активно освоює і перетворює навколишній світ, відкрити і вільну, з високорозвиненими механізмами самоідентифікації, що виражає певні духовні і культурно-історичні цінності» [6, с. 24]. З цього визначення ми можемо зробити висновок про те, що толерантне середовище становить собою засіб реалізації одного з головних напрямів розвитку сучасної педагогіки – гуманістичного, та виховує ті якості особистості, що допоможуть їй у ефективній взаємодії та униканні конфліктних ситуацій.

Сучасний світ диктує свої умови існування – жорстокість, агресивність, насильство, конфліктність існування та взаємодії між людьми, тому осмислюючи зміст толерантного середовища, варто звернутися і до іншої об'єктивної реальності, що має протилежний початок – інтолерантне середовище. В умовах інтолерантного середовища відбувається зростання напруженості й конфліктності, яке робить істотний вплив на розвиток і виховання світогляду людини, що включає цінності, норми, правила поведінки, мотиви спілкування особистості тощо.

Прояв інтолерантності призводить до виникнення конфліктних ситуацій, ускладнює успішність ведення конструктивного діалогу, зрештою, перешкоджає особистісному зростанню, самореалізації і самоактуалізації його учасників.

Механізм розвитку і зміцнення толерантності виражається в створенні умов, необхідних для здійснення прав людини і затвердження демократії. Перехід до толерантності означає культивування відносин відвертості, розвитку здатності розпізнавати несправедливість і робити кроки з її подолання, а також здатність конструктивно вирішувати розбіжності і забезпечувати просування від конфліктних ситуацій до примирення і вирішення протиріч. Він виявляється в націленості на конструктивне вирішення конфліктів спільної діяльності, яка формуються завдяки таким важливим якостям, як самопереконавання і саморефлексія, основними агентами впливу яких є вони самі і засвоєне ними уявлення про себе, а також в організації групової рефлексії, в якій відображається розуміння різної поведінки людей.

Висновки. Формування толерантної особистості – процес складний, котрий здійснюється всією соціальною дійсністю, що оточує людину, суспільством, у якому він живе, під впливом взаємин у родині, що склалися поглядів і відносин її членів до інших людей і суспільства в цілому, під впливом спілкування з однолітками й оточуючими людьми.

Список літератури: 1. Асмолов А.Г. Толерантность: различные парадигмы анализа / А.Г. Асмолов // Толерантность в общественном сознании России. – М., 1998. 2. Карпенчук С.Г. Самовиховання особистості / С.Г. Карпенчук. – К., 1998. 3. Кремень В.Г. Орієнтовна концепція толерантності / В.Г. Кремень // Позакласний час. – 2010. – №7. – С. 44–46. 4. Тодорцева Ю.В. Педагогіка толерантності: Методичні рекомендації / Ю.В. Тодорцева. – Одеса : СВД Черкасов М.П., 2004 р. – 90 с. 5. Новік В. Релігійно-філософські основи толерантності / В. Новік // Людина і світ. – 2003. – №7. – С.50. 6. Столяренко О. Методологічні та теоретичні засади розвитку толерантності у міжособистісних взаєминах студентів / О. Столяренко // Рідна школа. – 2008. – №6. – С.175. 7. Пчелинцева И.Г. Построение толерантной среды в образовательном пространстве высшего учебного заведения: автореф. на соискание науч. степени докт.пед.наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И.Г. Пчелинцева. – Санкт-Петербург, 2006. – 46 с.

References (transliterated): 1. Asmolov A.H. Tolerantnost': razlychnye paradimny analiza [Tolerance: different analysis paradigms]. *Tolerantnost' v obshchestvennom soznanyu Rossyy*. M., 1998. 2. Karpenchuk S.H. Samovykhovannya osobystosti [Self-education of the person]. K., 1998. 3. Kremen' V.H. Oriyentovna kontseptsiya tolerantnosti [Preliminary concept of tolerance]. *Pozaklasnyy chas*. 2010, no. 7, pp. 44–46. 4. Todortseva Yu.V. Pedahohika tolerantnosti: Metodychni rekomendatsiyi [Pedagogy of Tolerance: Methodical recommendations]. Odessa, SVD Cherkasov M.P., 2004. 90 p. 5. Novik V. Relihiyno-filosofski

osnovy tolerantnosti [Religious and philosophical foundations of tolerance]. *Lyudyna i svit*. 2003, no.7, pp. 50. 6. Stolyarenko O. Metodolohichni ta teoretychni zasady rozvytku tolerantnosti u mizhosobystisnykh vzayemynakh studentiv [Methodological and theoretical principles of development of tolerance in interpersonal relations of students]. *Ridna shkola*. 2008., no. 6, pp. 175. 7. Pchelyntseva Y.H. *Postroenye tolerantnoy*

sredy v obrazovatel'nom prostranstve vyssheho uchebnoho zavedenyya: avtoref. na soyskanye nauch. stepeny dokt.ped.nauk: spets. 13.00.08 "Teoryya y metodyka professional'noho obrazovanyya" [Building a tolerant environment in the educational space of a higher education institution. Abstract of a thesis dr. ped. sci. diss. 13.00.08 "Theory and Methods of Professional Education"]. St. Petersburg, 2006. 46 p.

Надійшла (received) 07.11.2017

Бібліографічні описи / Библиографические описания / Bibliographic descriptions

Толерантність особистості, критерії її розвитку / Н. В. Підбуцька // Вісник НТУ «ХПІ». Серія : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2017. – № 52 (1273). – С. 74–78. – Бібліогр. : 7 назв. – ISSN 2227-6890.

Толерантность личности, критерии ее развития / Н. В. Подбуцкая // Вісник НТУ «ХПІ». Серія : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2017. – № 52 (1273). – С. 74–77. – Бібліогр. : 7 назв. – ISSN 2227-6890.

Tolerance of the individual, criteria for his development / N. V. Pidbutska // Bulletin of NTU "KhPI". Series : Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2017. – No. 52 (1273). – P. 74–78. – Bibliogr. : 7. – ISSN 2227-6890.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Підбуцька Ніна Вікторівна – доктор психологічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені акад. І. А. Зязюна; тел.: (050) 98–56–304; e-mail: podbutskaya_nina@ukr.net.

Подбуцкая Нина Викторовна – доктор психологических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», профессор кафедры педагогики и психологии управления социальными системами имени акад. И. А. Зязюна; тел.: (050) 98–56–304; e-mail: podbutskaya_nina@ukr.net.

Pidbutska Nina Victorivna – Doctor of Sciences (Psychology), National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of Social Systems Management; tel.: (050) 98–56–304; e mail: podbutskaya_nina@ukr.net.

УДК 159.9.072

Я. А. МОВЧАН

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЛИДЕРСКОГО ПОТЕНЦИАЛА У БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ

Стаття описує програму розвитку лідерського потенціалу майбутніх інженерів. Запропонована програма містить декілька блоків: мотиваційний – для підвищення мотивації до професійної діяльності; соціально-адаптивний – для розвитку комунікативних якостей і готовності до міжособистісної взаємодії; стратегічно-професійний – для роботи з уявленнями майбутнього інженера про свою професійну роль та напруження професійно необхідних якостей. Для реалізації програми використані такі форми роботи як міні-лекції, семінари-бесіди, психологічні вправи, техніки та ділові ігри. Представлені результати, що демонструють ефективність розробленої програми. Емоційні, мотиваційні, волеволь та комунікативні показники мають позитивну динаміку після впровадження тренінгової програми.

Ключові слова: лідерський потенціал, лідерські якості, професійна підготовка, майбутні інженери, розвивальна програма.

Статья описывает программу развития лидерского потенциала будущих инженеров. Предложенная программа содержит несколько блоков: мотивационный – для повышения мотивации к профессиональной деятельности; социально-адаптивный – для развития коммуникативных качеств и готовности к межличностному взаимодействию; стратегически-профессиональный – для работы с представлениями будущего инженера о своей профессиональной роли и проработки профессионально необходимых качеств. Для реализации программы использованы такие формы работы как мини-лекции, семинары-беседы, психологические упражнения, техники и деловые игры. Представлены результаты, демонстрирующие эффективность разработанной программы. Эмоциональные, мотивационные, волевые и коммуникативные показатели имеют позитивную динамику после внедрения тренинговой программы.

Ключевые слова: лидерский потенциал, лидерские качества, профессиональная подготовка, будущие инженеры, развивающая программа.

The article describes a program for developing the leadership potential of future engineers. The proposed program contains several blocks: motivational – for developing motivation to professional activity, socially adaptive – for developing communicative characteristics and preparing for interpersonal interaction, strategic-professional – for training future engineer's imaginations according to their professional role and their professional important features training. Program consists of such type of work as mini-lectures, communicative seminars, psychological exercises, techniques, business games. Presented results are demonstrating the effectiveness of the developed program. Emotional (stability, restraint), motivational (to professional activity, self-development, achievements, complex purposes), volitional (self-control) and communicative (sociability, boldness in communications, dominance, stable relations) attributes have shown positive dynamics after introduction training program.

Keywords: leadership potential, leadership qualities, professional training, future engineers, developing program.

© Я. А. Мовчан, 2017